

A HUSZADIK SZÁZAD MEZSGYÉJÉN

HAIMAN

1914 GYÖRGY 1996

Születésének 100. évfordulója emlékére 2014.

A HUSZADIK SZÁZAD MEZSGYÉJÉN

Haiman György Kner Izidor legidősebb unokája volt, a nyomdász mesterséget és a tipográfusi ismereteket nagybátyja, Kner Imre irányítása mellett sajátította el. Pályáját a Bródy László által vezetett Hungária Nyomdában kezdte. Tipográfusként 1938-ban érte el első komoly sikereit: két könyve is elnyerte a Magyar Bibliophil Társaságtól az év 10 legzebb könyvének járó oklevelet. Ezek közül az egyik Radnóti Miklós által tervezett *Meredek út* című kötet volt. A háború után, 1946 és 1948 között a gyomai Kner-nyomda vezetője volt, ezt követően a nyomdaipar irányító apparátusának különböző posztjain dolgozott. A könyvtervezés lehetősége 1956 után nyílt meg újra előtte. 1967-ig a hazai nyomdaipar vezetőinek egyike volt, majd az Iparművészeti Főiskola Tipográfikai Tanszékét irányította. Az Iparművészeti Főiskolán mestere lett egy, a hazai könyvművészetben és alkalmazott grafikában igen fontos szerepet betöltő nemzedéknek. Párhuzamosan aktívan tervezett, munkáit a nyomtatványok mellett számos csoportos és egyéni kiállításon becsátotta a nagyközönség elé. Az 1960-as évek második felétől munkásságában – nem előzmények nélkül – új irány bontakozott ki: a nyomdászattörténet. A Kner-nyomda, Tótfalusi Kis Miklós, a megszombati nyomda történetét és a nyomdák működésének művelődéstörténeti háttérét feltáró munkáival kandidátusi, majd nagydoktori fokozatot szerzett irodalomtudományból. Alapító tagja volt a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémának – nemcsak tipográfusként emelkedett ki kortársai közül, munkássága több ponton összekapcsolódott a magyar irodalomtörténettel.

A könyv Haiman György életét, munkásságát mutatja be, történeti, művészettörténeti közelítések, ugyanakkor szemlélyes hangú írások is szerepelnek benne egykori tanítványaitól.

Gazdag illusztrációs anyag dokumentálja tipográfusi, tervezői munkásságának legfontosabb pontjait.

ISBN 978 963 8183 38 5
9 789633 669614

HAIMAN

1914 GYÖRGY 1996

100.

A HUSZADIK SZÁZAD MEZSGYÉJÉN

HAIMAN

1914 **GYÖRGY** 1996

Születésének

100.

évfordulója emlékére

2014.

KNER MÚZEUM ÉS KÖNYV ALAPÍTVÁNY
GYOMAENDRŐD

Kner Múzeum és Könyv Alapítvány
Gyomaendrőd, 2014

A KÖTET ANYAGÁT ÖSSZEÁLLÍTOTTA

Füzesné Hudák Julianna
Haiman Ágnes

A KÖTETET TERVEZTE

Gyergyák Bence

LEKTORÁLTA

Farkas Judit Antónia

SZERKESZTETTE

Hradeczky Moni

ISBN 978 963 8183 38 5

© Minden jog fenntartva

© Kner Múzeum és Könyv Alapítvány, 2014

© Haiman György örökösei, 2014

TARTALOM

Bevezetés	7
ERDÉSZ ÁDÁM A betű művésze – a betű tudósa. Haiman György pályája	13
BORDA LAJOS <i>Buchmendel</i>	77
FÜZESNÉ HUDÁK JULIANNA Emlékeim Haiman Györgyről	83
LÉVAI BOTONDNÉ A közös munka emlékére	85
HORVÁTH HILDA Haiman György, a tipográfus művészi pályája	87
MACZÓ PÉTER Haiman György és a Typo-grafikai Tanszék, ahogy emlékezünk rájuk	157
FARKAS JUDIT ANTÓNIA Haiman György és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtárának Kner-különgyűjteménye	201
KRAVJÁNSZKI RÓBERT Pan Knyihar	207
OROSZ ISTVÁN Kísérlet az idő visszafordítására	221
Irodalomjegyzék	223

ban, vagy régi, szakmai dolgait rendezgette. Elmentünk a Börzsöny alján kedves szakoktatónk, Hegedűs Lajos telkére, ahol egy nagy séta és a szabadban terebélyesedő szelídgesztenyefák szüretelése után, kiadós tál étel (és némi itóka) mellett beszélgettünk. Mosolyogva vette tudomásul, és jelentkezett a következő alkalomra.

Ott aztán igyekezett nagyon megfelelni. Mondtuk neki, hogy az ebéd előtt kirándulni szoktunk. – Hova? – Hát fel, a hegyre – inttünk lazán, és elindultunk. Hamar az élre tört, és egy idő után – már fáradván – kínosan beismertük, hogy azért a csúcsra mi soha nem jutottunk fel. Nagyon vidám kirándulás lett így is.

És utoljára, de végül egy pár évvel korábbi eseményről. A Tanár úr híve volt a fejlődésnek, nem állt meg az ólombetűknél, és a fény-szedés (akkor még virágzó) technikája kihívás volt neki, vonzotta. Elfogadta és értette: valahol errefelé vezet az út, elintézte (itt is és megint, a kapcsolatai sokat számítottak), hogy a tanszék egy fény-szedő gépet kapjon. Másfél millióért, amikor a kenyér még...

Ugyanolyan kompakt készüléket, amely levilágít is, amilyen csak az MTI-nek volt: egy Berthold und Stempel Linotype CRTronicot. Kijárta, hogy akkor – mi ketten – három napra a bécsi központ vendégei lehettünk. (Akármit mégse veszünk meg!) Vonattal mentünk, innen a szocializmusból. Ott legalább hárman fogadtak, de oly tisztelességgel, ami jól mutatta (majdnem azt mondom, inkább megmutatta), kit tisztelnek a vendégben: a neves kutatót, elméleti szakembert, a Gutenberg-díjas tipográfus tanszékvezetőt.

A cég bejárása, a protokoll grinzingi vacsora után, másnap együtt ültünk le, saját elemőzsiánkkal, vacsorázni. Akkor hallottam tőle a legtöbbet: személyes élményeket magáról, a Kner Imréhez fűződő kapcsolatáról, és a fogságból hazatért édesapjáról mesélt, meg a gyerekkoráról, hogy ők gyakran Ausztriába jöttek, a nagy hegyek közé, nyaralni. Azért is, mert ez úgyszólván olcsóbb volt, mint Magyarországon. Aztán, amikor meghallottam, hogy ideutazott... eszembe jutott ez is, a visszavágyódása. Megértettem.

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

Haiman György és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtárának Kner-különgyűjteménye

„Updike könyve a nyomdabetűkről... a Butsch-féle könyv, a betűmintakönyvek, a Heitz-féle fametszetfacsimile-kiadások örök értékek, amelyek felett nem múlik el az idő”

Az alkalmazott grafika hazai megteremtésében, a modern magyar tipográfia és könyvművészet megújításában úttörő szerepet játszó, legendás Kner nyomdászinasztia tárgyi és szellemi örökségének megőrzése és tudományos feldolgozása nem jöhetett volna létre Haiman György nélkül. Kevésbé ismert, hogy neki köszönhető az is, hogy Kner Imre értékes magánkönyvtárának egy része egyben maradt, és ma a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) Könyvtárának Kner-különgyűjteményét alkotja.¹ Haiman György a könyvek és könyvtár megőrzésében is nagybátyja hűséges tanítványának, követőjének bizonyult.²

Kner Imre könyvtárában számos értékes és ritka, a könyv-, nyomda-, nyomdászattörténet, bibliofília, tipográfia, könyvművészet és -illusztráció témakörébe tartozó, magyar és külföldi szakmunka, kézikönyv és periodika volt.³ A gyomai tipográfus, könyvtervező leveleiben is többször említést tesz gyűjteményéről. Enyvévári Jenőnek, a Magyar Bibliophil Társaság elnökének kérdésére, hogy milyen könyveket gyűjt, a következő választ adja 1934-ben:

1 A gyűjtemény teljes körű feldolgozásához, az eredeti könyvtár rekonstruálásához további levéltári és könyvtári kutatásokra van szükség. Ezúton mondok köszönetet Lévai Klárának, a MOME Könyvtár igazgatójának, hogy a Kner-anyagba betekintést nyerhettem.

2 Kner Imre 1943-ban a debreceni Egyetemi Könyvtárnak ajándékozott egy kollekción a Kner-nyomdában 1906–1942 között készült könyvekből. A csaknem ötszáz kötetnyi könyvadomány ma a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kner Nyomdászattörténeti Gyűjteményét alkotja. Vö. HAIMAN György, *Egy könyvajándékozás története*, Uj Írás, 1970, 5. sz., 118–121; LÉVAY Botondné, *A debreceni Egyetemi Könyvtár Kner-gyűjteményéről*, in *Könyv és könyvtár XIV.*, A debreceni Kossuth Lajos Egyetem Könyvtárának évkönyve, szerk. GOMBA Szabolcsné, Debrecen, Kossuth Lajos Egyetem Könyvtára, 1985, 33–85 (http://dea.lib.unideb.hu/dea/html/2437/166324/KK_1985.pdf#page=1&zoom=auto,0,660). A Knernek korábban a Fővárosi Könyvtár és a Széchényi Könyvtár Todoreszku-gyűjteménye részére is adtak jelentős mennyiségű Kner-könyvet. A gyomaendrődi Kner Nyomdaipari Múzeum Könyvgyűjteményének is gazdag anyaga van a Kner-nyomdában nyomtatott könyvekből.

3 *Kner Imre szakkönyvtára. Címjegyzék. A Magyar Iparművészeti Főiskola Könyvtárának Kner-különgyűjteménye*, összeállította ZÖLDY Pál, Békéscsaba–Gyoma, k. n., 1985. Kner Imre Nyireő Istvánhoz írott 1943. augusztus 14-i leveléből tudjuk, hogy Kner Izidornak is volt egy magánkönyvtára, amelynek köteteit gyerekei között osztotta szét. Ennek egy részét feltehetően Kner Imre örökölte. LÉVAY, 1985, i. m., 76.

4 Kner Imre Enyvvári Jenőhöz, 1934. febr. 28. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára A Kner-nyomda ir. XI. 9. c. 26/124. (Kiemelések tőlem – F. J. A.) Vö. FARKAS Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949) I. „Ebben a társaságban együtt szeretnék látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét”*, Magyar Könyvszemle, 2011, 3. sz., 355–356. Kner Imre ez idő tájt választmányi tagja volt és nagyban segítette a bibliofil egyesület munkáját.

5 Kner Imre Fitz Józsefhez, 1935. márc. 11. In *A könyv mestere. Kner Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósival*, bev. ORTUTAY Gyula, a leveleket összegyűjtötte és a jegyzeteket készítette ELEK László, vál. és szerk. SZÁNTÓ Tibor, Bp., Magyar Helikon, 1969, 222–223. (Kiemelések tőlem – F. J. A.)

„rendszeresen nem gyűjtök bibliofil dolgokat, mert munkám közben annyi probléma merül fel, hogy az ezek tanulmányozására beszerzendő szakmunkák és a rengeteg folyóirat minden erre szentelhető pénzemet és időmet igénybe veszik [...] érdekel minden *nyomdászattörténeti vonatkozású* dolog és főként érdekelnek *régi nyomdai vagy betűöntődei mintakönyvek*”.⁴

Fitz Józsefnek, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójának írt egy évvel későbbi leveléből azt is megtudhatjuk, hogy számottevő könyvgyűjteményének gyarapításában jól megfontolt, szakmai szempontok érvényesültek: „Mint tudod, *5000 könyvem* van, s ezeket azzal a céllal gyűjtöttem, hogy ha kell, valami *kéznél legyen, mert nekem itt semmiféle segédeszköz nem áll rendelkezésemre*. De ezen kívül életem változó periódusaiban azokkal a váltakozó célkitűzésekkel olvastam én is, amelyekre rámutatsz. Nagyon sokszor gondoltam arra, hogy *mily nagy nyereség lesz unokaöcsémnek* [Haiman György – F. J. A.] *és később Mihálynak* ez a rengeteg anyag. Most aztán látom, hogy milyen gyorsan avul el minden, s hogy milyen keveset tudnak ők majd átnézni abból, amit én felhalmoztam, igaz, hogy *30 év alatt!* De azért azt is látom, hogy okos selejtezéssel még *milyen eleven értékeket is tudok adni nekik! Updike könyve a nyomdabetűkről*, amelyet én sajnos nem tudok olvasni, *mindig érték lesz. A Butsch-féle könyv, a betűmintakönyvek, a Heitz-féle fametszetfacsimile-kiadások örök értékek, amelyek felett nem múlik el az idő.* [...] Hogy helyesen válogattam, azt éppen az mutatja, hogy *milyen sok nálam a nem mulandó anyag*, s azt kell hinnem, hogy másnál kevesebb, amennyire a mások könyvtáira visszaemlékezem. De ez mutatja azt is, hogy az *olvasást és gyűjtést* nem magánszórakozásnak, hanem *kötelességnek és szolgálatnak* tekintettem.”⁵

Azért is talány, hogy miért merült feledésbe a gyűjtemény, mert annak kötetei – még ha az eredeti könyvtár egy töredékéről is van szó – ma is kézbe vehetőek és tanulmányozhatóak. Elsőként Zöldy Pál, a Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai Tanszékének könyvtárosa dolgozta fel a megmaradt könyvvállományt az 1980-as évek elején. Az általa összeállított és nyomtatásban megjelent,

válogatott címjegyzék elé írt egyoldalas bevezetőből a könyvtár hányatott sorsáról is tudomást szerezhettünk. Kner Imre internálása után a gyűjteményt a „Zsidó műkincsek kormánybiztossága” lefoglalta és Békéscsabára szállította. „Közvetlenül a felszabadulás után Kner Imre fia, Mihály, Rákosi Mátyás közbenjárására visszakapta a könyveket és egy pajtából, ahol heverték, hazaszállította Gyomára.”⁶ Az államosítás után az Iparügyi Minisztérium Nyomdaipari Igazgatósága Budapesten a Grafikai Ipariskolában helyezte el a könyvanyagot, amely 1973-ig a Nyomdaipari Kutató Bizottság jogutódja, a Nyomdaipari Egyesülés Technológiai Fejlesztése Laboratóriumának könyvtárában maradt.⁷ A család közben visszakapta az irodalmi és művészeti kiadványokat, a csaknem ezerháromszáz kötetes szakkönyvtár pedig Haiman György jó barátja, Lengyel Lajos, a Nyomdaipari Egyesülés elnöke segítségével 1973. május 20-án az Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai Tanszéke Könyvművészeti Gyűjteményébe került.⁸ Utóbbi ma a MOME Könyvtárában található. Bár a Kner-nyomdában nyomtatott, vékony címjegyzék erről nem tesz említést, a tanszékvezető Haiman Györgynek fontos szerepe volt abban, hogy az értékes könyvvállomány a tanszéki könyvtárba került. Ő szorgalmazta a könyvanyag feldolgozását is. Zöldy Pál közlése szerint a tanár úr atyai szeretettel és odafigyeléssel egyengette munkáját, és sok szakmai segítséget nyújtott a fiatal könyvtárosnak a csaknem ezertételes címjegyzék összeállításában.⁹

A Kner-különgyűjteményt az teszi különlegessé, hogy Kner Imre a maga nemében egyedülálló, egybefüggő szakkönyvtára az elmúlt századok legfontosabb, ma már nehezen hozzáférhető magyar és idegen (túlnyomórészt német) nyelvű könyvművészeti, könyv-, nyomdászati- és grafikatörténeti szakmunkáit, periodikáit és bibliofil kiadványait foglalja magában. A címjegyzékből egyértelműen kirajzolódik, hogy a gyűjtemény a 20. század eleji hazai és német vonatkozású könyves, nyomdászati és grafikai szakirodalom legjavának csaknem teljes keresztmetszetét felöleli. A nyomdászati-, könyv-, könyvtár-, könyvkiadás- és sajtótörténet tárgykörébe tartozó 108 tétel csaknem hetven százalékát a

6 *Kner Imre szakkönyvtára, i. m.*, 3. A bevezetőben szereplő adatok feltehetően Haiman Györgytől származnak.

7 A kötetekben megtalálható a Nyomdaipari Kísérleti Üzem és Laboratórium könyvtárának bélyegzője.

8 Az Egyesülés – korábbi nevén Nyomdaipari Tröszt – vezérigazgatója 1963–1967 között Haiman György volt. A „Kner-hagyaték” leltárkönyve elé írt 1973-as bejegyzés a címjegyzékekkel szemben csaknem ezerötyszáz kötetet említ.

9 Zöldy Pál elmondta, hogy a tanszék Könyvművészeti Gyűjteménye, amely Haiman Györgynek mindig is szívügye volt, az 1970–1980-as években csaknem hétezer kötetes volt. Ezúton mondok köszönetet Zöldy Pálnak, hogy megosztotta velem Haiman Györggyel és a gyűjteménnyel kapcsolatos adatait, emlékeit.

nyomdászattörténeti témájú könyvek teszik ki. A nyomdatechnikai kézikönyvek, a szedéssel, nyomtatással, könyvkötéssel, üzemszervezéssel, szakmai ügyekkel és oktatással kapcsolatos kiadványok (134 tétel) döntő hányada szintén német nyelvű. Számottevő a könyvtervezéssel foglalkozó irodalom: írás-, betűtörténet, kalligráfia, kézírás, tipográfia, könyvművészet, könyvkiállítások katalógusai, könyvjegyzékek, kongresszusok (178 tétel). Az 1914 és 1938 közötti legjelentősebb hazai és nemzetközi grafikai, könyvművészeti kiállítások katalógusai, például ha nem is hiánytalanul, de imponáló számban szerepelnek a gyűjteményben. A mintegy hatvankötetnyi könyvművészeti könyvanyag a korszak legfontosabb magyar, német, francia és angol publikációinak válogatását adja.

Mint azt a könyvjegyzék összetétele is jól mutatja, Kner Imre a nyomdászattörténeti és könyvművészeti munkák mellett a különféle betűöntődék mintakönyveinek beszerzésére fordította a legnagyobb figyelmet. Az Amsterdam, Bauer, H. Berthold, Gebr. Klingspor, D. Stempel, Haas'sche, G. Peignot et Fils, Deberny et Peignot, Turlot, The Monotype, Első Magyar Betűöntő Rt., W. Drugulin, W. Woellmer és további betűöntődei cégek mintakönyveinek 106 tételt kitevő anyaga a gyűjtemény egyik legértékesebb és számarányát tekintve is legjelentősebb részének tekinthető. Fontos még kiemelni a könyvdiszítéssel, illusztrációval, alkalmazott grafikával és reklámmal foglalkozó munkákat, a 20. század eleji kiadók, bibliofil társaságok évkönyveit, almanachjait, valamint a különféle magyar és idegen nyelvű szakfolyóiratokat. Az *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik*nak, a korszak legrangosabb, Lipcsében megjelenő könyvipari és alkalmazott grafikai folyóiratának huszonöt évfolyama megvan a gyűjteményben. A bécsi *Philobiblon* mellett ki kell emelnünk a néhány szám kivételével csaknem teljes *Magyar Grafikát* és *Reklám-életet*. Utóbbi két orgánus a két háború közötti magyar alkalmazott grafikának volt a legfontosabb fóruma. A Kner-különgyűjtemény tartalmaz még egy régi könyvekből álló válogatott anyagot is néhány magyar vonatkozású munkával, továbbá egy-két svéd, dán, holland, norvég, finn, román, orosz és más idegen nyelvű

„könyvművészeti dokumentumként értékelhető” könyvet, amelyet Kner Imre kapott ajándékba a két világháború között.

Mint azt Zöldy kötetének bevezetője is hangsúlyozza, „[a] jegyzék alapján Kner Imrének nemcsak komoly elméleti felkészültségéről és sokirányú, szakmája részterületeire is kiterjedő érdeklődéséről kapunk képet, hanem bizonyos fokig külföldi pályatársaival való kapcsolatáról is”.¹⁰ A nyomdatulajdonos kapcsolati hálójáról az ajándékba kapott és dedikált könyvek is adalékkal szolgálnak.¹¹ További érdekesség, hogy a kötetek egy részében megtalálhatjuk Geiger Richárd, Örkényi István, Divéky Lajos és Kozma Lajos Kner Imre, illetve Kozma Albert részére készített ex libriseit. A könyvállományban több olyan kiadvány is található, amelynek Kner Erzsébet készítette a kötését.¹²

Haiman György kiterjedt könyv- és nyomdászattörténeti kutatásaiban minden bizonnyal fontos szerepet játszott a szakkönyvtár. Kner Imre nagy gonddal összegyűjtött köteteit azonban nem csupán a Kner-örökséget továbbéltető unokaöcs forgatta, használta kutató-, oktatói és tervezői munkája során, hanem kollegái és hallgatói is. A Könyvművészeti Gyűjtemény és a Kner-hagyaték a könyv-, nyomdászati-, betű- és grafikatörténeti kutatások és a tervezőgrafika-oktatás fontos forrásának tekinthető ma is. A Kner Imre csaknem nyolcvan évvel ezelőtti levelében említett könyvek felett nem múlt el az idő, csak kézbe kell venni és tanulmányozni kell őket, hogy újra felfedezzük az egyedülálló könyvgyűjtemény kivételes művészet- és kultúrtörténeti értékét.¹³

¹⁰ Kner Imre szakkönyvtára, i. m., 3.

¹¹ Néhány név a dedikálók közül: Jan Tschichold, Hugo Steiner-Prag, Christian Heinrich Kleukens, Adolf Tronner, Adolf Schmidt, Kozma Lajos, Fitz József, Szentkúty Pál, Reiter László, Nádai Pál és Luttor Ignác.

¹² Vö. Kner Imre szakkönyvtára, i. m., 61–63. Zöldy Pál szíves közlése.

¹³ A Kner Imre levelében említett kötetek ma is részét képezik a Kner-különgyűjteménynek. Daniel Berkeley UPDIKE, *Printing Types. Their History, Forms and Use*, I–II, Cambridge, Harvard University Press, 1937; A. F. BUTSCH, *Die Bücherornamentik der Renaissance I–II*, Leipzig, Hirth, 1858; Paul HEITZ, *Originalabdruck von Formschneider-Arbeiten des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Strassburg, Heitz & Mündel, 1892; UŐ, *Hundertfünfzig Einzelbilder des XV. Jahrhunderts*, Strassburg, Heitz & Mündel, 1918; UŐ, *Zierinitialen in Drucken des Johann Grüninger (1483–1531) und des Johann Herwagen (1522–1528)*, Strassburg, Heitz & Mündel, 1892; Kner Imre szakkönyvtára, i. m., 21, 38.